

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІВЧАТ

Іванна ПАРФАНОВИЧ

Copyright © 2010

Актуальність проблеми. Основою будь-яких соціальних поведінкових проявів у неповнолітньому віці є потреба самореалізації, яка може мати як позитивний характер, так і негативний. В останньому випадку, імовірно, утверджуються соціально неприйнятні її форми, девіантна поведінка. У цьому разі механізм деформації поведінки особи розгортається поетапно: спочатку виникає складна життєва ситуація, потім – емоційне та психологічне переживання, унаслідок чого переглядаються життєві установки, далі відбувається формування мотивів і потреб, що спричиняють прийняття певного рішення діяти, і насамкінець здійснюється вчинок.

Психосоціальна деформація розвитку, тобто соціальна дезадаптація на основі погіршення психічного стану особи, пов'язана насамперед із віковими і статевими особливостями, що характерні для усіх осіб неповнолітнього віку. Поява ж і формування поведінкових девіацій відбувається на фоні індивідуальних та уже сформованих особистісних рис, а також визначається соціальними зв'язками дівчини. Такий підхід дозволяє пояснити девіантну поведінку психологічними особливостями самої особистості.

Мета дослідження – визначення тих психологічних характеристик дівчат шкільного віку, які є основою девіантності як готовності до вчинення аморальних, асоціальних, антигромадських дій.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному обґрунтуванні психологічних передумов, які призводять до відхилень у поведінці особи.

Поведінкові девіації визначаються ступенем відхилень від норм. Т. Федорченко, на основі психологічного підходу до пояснення поведінки неповнолітніх, пропонує таку їх класифікацію: 1) відхилення у нервовій системі; 2) відхилення антигромадські й у контролі поведінки; 3) антигромадські у комплексі з відхиленнями у нервовій системі; 4) відхилення у розвитку;

5) комплекс підвищеної збудливості руху; 6) дитячі психози; 7) психози віку дозрівання; 8) недостатній розумовий розвиток; 9) шкільна незрілість; 10) депресія; 11) відхилення у нервовій системі дорослого типу [12, с. 38]. Надалі **теоретичне обґрунтування** положень на предмет пояснення психологічної природи поведінкових девіацій у цій публікації розглядатиметься за авторською логікою викладу одержаних результатів.

Одним із видів девіантних проявів є психологічні кризи розвитку. Їх розгляд уможливує пояснення вікових особливостей девіантної поведінки неповнолітніх дівчат. Так, на думку Є. Єршаніної, довірливість дівчаток дошкільного віку становить підґрунтя, з якого проростає неправомірне поведіння, різні небажані вчинкові дії, що і призводить у майбутньому до асоціальної поведінки. У поведінці 12–13% дітей дошкільних установ спостерігаються істотні відхилення, серед яких відсутність контакту з однолітками через невміння вирішувати конфлікти “мирним” шляхом; прагнення дезорганізувати колективну гру, пізнавальну діяльність дітей, якщо в ній не задовольняються суто особисті інтереси; відсутність елементарних навичок і звичок культурного поведіння (увчливості, акуратності, ретельності та ін.), уразливість, упертість, спалахи озлобленості, причому аж до ситуативного вияву агресії [4, с. 141].

Психолого-педагогічні особливості осіб молодшого шкільного, підліткового і юнацького вікових періодів у контексті неформальних групових взаємодій характеризуються низкою ознак.

Молодший шкільний вік. Існують особливі прояви поведінки дівчаток 6–10 років, насамперед – це її безпосередність, імпульсивність. Дівчатка цього віку більше, ніж хлопці, граються тільки зі своїми ровесницями; є скритнішими у своїх діях; більше тягнуться до вчительки; швидше адаптовуються до навчання у школі і мають до нього краще, старанніше

ставлення; виявляють велику турботу про менших; потребують більшого, ніж хлопці, відчуття безпеки в оточенні. Спілкування дівчаток цього віку пасивне, але більш вибіркове, вони вступають у контакти з тими, хто їм більше подобається. У міжособистісних стосунках вони довірливіші, ніж хлопчики; здебільшого цікавляться тільки “дівчачими” іграшками, а також люблять із зацікавленням слухати розмови дорослих.

Підлітковий вік – період від 10 до 15 років, що відповідає початку переходу від дитинства до юності. Він відноситься до кризових, що пов’язано зі змінами уявлень, переконань, свідомості, взаємостосунків з навколишніми. Основу формування нових психологічних та особистісних рис у неповнолітніх дівчат цього віку становлять спілкування, діяльність, дозвілля. Для них характерні такі фактологічні ознаки: у стосунках надають перевагу особам “свого кола”, у дружбі намагаються мати небагато близьких подруг; починають мріяти про майбутню професію; активніше беруть участь у позакласній діяльності; у них інтенсивно формується статево-ролева оцінка оточення; поступово втрачають інтерес до хлопців-однолітків і починають виявляти зацікавленість старшими; мають велику кількість захоплень, інтересів, які є для них чітко невизначеними. Порівняно з дівчатками молодшого шкільного віку вони стають більш егоїстичними, агресивнішими, романтичнішими, прагнуть виглядати дорослішими; вирізняються більшою нестійкістю емоційного стану; виявляють надмірну прискіпливість до свого зовнішнього вигляду; вдаються до кокетування.

Дівчатка підліткового віку поведінково зорієнтовані на норми й цінності дорослих, інтенсивний розвиток самооцінки і самосвідомості, інтересу до себе як особистості, до своїх можливостей та здібностей. За неналежних умов індивідуалізації і позитивної реалізації своїх спроможностей їх особисте самоутвердження може приймати викривлені форми і призводити до відхилень у поведінці. До того ж для цього віку притаманний високий конформізм, тобто готовність до прийняття групових норм, до зміни поведінки чи переконань відповідно до прийнятої позиції. Типова для зазначеного віку імітація поведінки інших осіб уможливорює прагнення наслідувати, у тому числі й негативні риси характеру та асоціальні норми поведінки. Таким чином юна особа почасти приймає норми субкультури, які дуже часто суперечать її переконанням.

Примітними ознаками поведінки дівчаток підліткового віку, котра має девіантний характер, є: 1) попадання під вплив суб’єктивного докільця негативного спрямування – через несформовані життєві позиції, цінності, уявлення та їх постійну зміну; 2) високий рівень конформізму, а відтак піддатливості у взаєминах з авторитетами; 3) часті прояви неадекватних поведінкових реакцій, спричинених незадоволеністю своїм зовнішнім виглядом, невизначеністю самооцінки, наявністю комплексів, незграбністю рухів, надмірною сором’язливістю; 4) агресивна поведінка як наслідок дії вікових психологічних криз, несприятливих чинників особистісного розвитку; 5) невірноваженість, крайнощі у поведінці – через попадання під емоційний та психологічний вплив різних факторів суб’єктивного та об’єктивного характеру.

Юнацький вік у розвитку особи – період з 15 до 18 років, який також характеризується цілою низкою негативних поведінкових проявів. У цей час продовжується формування життєвої позиції, ціннісних установок, світогляду. Важливим аспектом цього віку є намагання самоствердитися і самовдосконалитися. Заради цього неповнолітні дівчата можуть йти на порушення моральних і правових норм, бути втягнуті у діяльність і стосунки з особами чи неформальними групами асоціального спрямування. З огляду на це, дорослим – батькам і педагогам – потрібно ретельно стежити за тим, щоб ці форми не набули викривленого психологічного змісту.

Дівчата юнацького віку більше, ніж хлопці, потребують дружби й спілкування; вони уразливіші й дещо “вередливіші”; мають приховану потребу в підтримці, важко обходяться без порад; ставляться до оточення осмисленіше, все більше схиляються до інтуїтивного його бачення; свої думки та емоції виявляють зовнішньо, тоді як хлопці, навпаки, намагаються їх приховати; дівчата словесно виявляють свій гнів та незадоволення сторонніми. У них саморегуляція спрямована на вироблення власного стилю поведінки; вони більше зорієнтовані на створення серйозних стосунків з хлопцями. Водночас спостерігається зростання особистісних таємниць, з’являються ознаки материнських почуттів. Дівчата цього віку психологічно доросліші від хлопців-ровесників й готові до змін в особистому житті; створюють для себе ідеал протилежної статі; прагнуть до відкритості міжстатевих взаємин. Дівчата-юнки здебільшого підтримують дружні стосунки у колі великих компаній, у яких присутні й хлопці.

Характерними ознаками девіантності поведінки дівчат юнацького віку є: 1) дисгармонізація особистості – через заниження або завищення самооцінки, деформацію чи відсутність позитивних життєвих цінностей; 2) попадання під вплив друзів, які ведуть асоціальний чи антигромадський спосіб життя; 3) наявність комплексів, інших психічних патологій у розвитку, що спричинені віковими змінами й соціальним становищем; 4) неадекватність поведінки, низький рівень вчинкової саморегуляції як наслідок надмірного бажання сподобатись особам протилежної статі.

Ознаками підлітково-юнацького віку потенційно є також агресивність, жорстокість, замкнутість, неадекватність учинків, надмірність чи відсутність бажання спілкуватися з ровесниками, близькими людьми та ін. У цьому віці дівчата прагнуть до яскравих відчуттів, демонструють свою дорослість, позитивну Я-концепцію. У будь-якому разі психологічна характеристика девіантно налаштованих дівчат шкільного віку повинна охоплювати принаймні три сфери їхньої особистості:

а) *когнітивну*, яка охоплює самооцінку, сформованість Я-концепції на основі інтересів, здібностей, спрямованості діяльного ставлення до світу, успішності навчання у школі, у тому числі внутрішню мотивацію поведінки, спілкування, вчинків;

б) *емоційну*, котра інтегрує психоемоційні стани, особливості перебігу процесів збудження й гальмування, силу та динаміку вияву почуттів, тип реагування на ситуацію, події, явища, людей, що визначає емоційну спрямованість поведінки;

в) *вольову* – функціональний стан і здатність до саморегуляції, особливості поведінкових реакцій особи під час прийняття рішень.

Когнітивна сфера. Ця сфера особистості слугує основою планування життєдіяльності в майбутньому. Її розвиток визначається адекватністю самооцінки, сформованістю Я-концепції, акцентуаціями характеру. Так, підґрунтям почуття власної гідності є самооцінка як важлива ланка самосвідомості, що багато в чому визначає саморегуляцію поведінки. Її неадекватність у неповнолітньої дівчинки може призвести до: 1) її входу в асоціальні угруповання (“до таких, як вона сама”); 2) зміщення життєвих позицій, що локально виявляється у фактах аморальності та асоціальності вчинкових дій; 3) вибору життєвих цілей, орієнтирів, значно нижчих або ж істотно вищих за її реальні здібності та можливості;

4) деформації у розвитку особистості, неадекватності статевої і гендерної ідентичностей.

Про неадекватність самооцінки важковиховуваних дівчат пише Е.І. Дранищева [3, с. 59]. Г.С. Тагірова зауважує, що у таких неповнолітніх наявна тенденція до завищення самооцінки і рівня домагань та заниження потенціалу навколишніх. Водночас, на її думку, занижена самооцінка у важковиховуваних зустрічається набагато рідше, ніж у пересічних підлітків. Крім того, неузгодженість ідеального уявлення про себе і реальних досягнень призводить до неадекватності у ставленні дівчини до себе, до інших, до результатів власної життєвої активності: порушення особистісних відносин утворюється як позиція, яка визначає подальшу поведінку особи [9, с. 42, с. 47], породжує проблеми спілкування з ровесниками, взаємини з дорослими [7, с. 87], вказує на незадоволення потреб у спілкуванні (передусім у визнанні, розумінні, дружбі), на внутрішній егоїзм тощо [3, с. 59]. Також встановлено, що юнь із сильною, стабільною нервовою системою, високою самооцінкою менш схильна піддаватися різним спокусам, у тому числі й скоєнню протиправних учинків [11].

Відтак неадекватність самооцінки (завищені чи занижені вимоги до себе) призводить до девіацій у поведінці: при заниженій самооцінці здебільшого мають місце надмірна замкнутість, агресивність, закомплексованість, а при завищеній – цинізм, зверхність, всюдозволеність. До того ж особи першої групи переважно демонструють незалежність – протистоять колективу, ровесникам, батькам, другій – виявляють невизначеність життєвих позицій, потрапляють під вплив осіб з асоціальною спрямованістю. Водночас ті дівчата, у кого адекватна самооцінка, але асоціальна спрямованість розвитку особистості, здатні приховувати свої істинні прагнення.

Психологи вказують на зв'язок Я-концепції, самооцінки, комплексів (щодо зовнішності зокрема) і поведінки особистості [6, с. 23]. Дівчата шкільного віку оцінюють себе позитивно та добре у 54.3% випадків. Інші ж не змогли дати відповіді на це запитання, виявили розгубленість щодо своєї життєвої позиції. На подібне запитання, з проханням оцінити себе вже як дівчину, 74.0% з них ставлять собі позитивну оцінку, а негативну – тільки 3%. Решта (23.0%) також не мають чіткої визначеності з цього питання. Додаткові відомості про Я-концепцію дівчат-підлітків дав аналіз їхніх відповідей на запитання: чи вважають (або імовірно вважали

б) вони себе хорошим прикладом для молодшої сестри? Ствердну відповідь дали 38%, частково – 34%, іноді – 11%, чесно визнали, що ні, – 19%. Очевидно, що друга оцінка є більш реалістичною і показовою.

Життєві цінності дівчат, себто те, що вони цінують і до чого прагнуть, мають різний характер: а) прагматичного спрямування – здоров'я, освіта, робота, професія, сім'я – у 53% з усіх дівчат, які взяли участь в анкетуванні; б) духовного спрямування – чесність, порядність, справедливість, моральність, кохання, щастя – у 42% випадків. Не назвали ніяких цінностей 8% опитаних. Отож у дівчат наявний дефіцит прагнень гуманістичного спрямування (бути хорошою людиною, стати найкращою, самою собою, коханою, щасливою, здобути вірних друзів, домогтися щастя) – 26.5%; натомість переважають цінності прагматичного спрямування (здобути фінансовий успіх, вищу освіту, досягти гарного життя, створити хорошу сім'ю, знайти гарну роботу, зробити кар'єру, мати життєвий успіх, матеріальну незалежність) – 55%. При цьому прагнення кар'єрного зростання у них посідає провідне місце – 26%.

До професій, які найбільше подобаються сучасним дівчатам, належать такі: лікар – 18%, учитель – 13.5%, перукар – 8%, дизайнер – 5.3%, юрист – 6%, мільйонер – 2%.

Прагнуть відшукати свій індивідуальний образ – 50%, бути схожими на матір – 18%, на батьків загалом – 8%. Решта опитаних хочуть стати подібними до зірок шоу, естради, кіно. Зафіксовано незначну кількість відповідей, коли дівчина намагається бути схожою на батька чи на однокласницю.

Отже, у загальному спостерігається переважання прагматичності міркувань, має місце низька готовність слідувати моральності й духовності у ціннісних орієнтаціях неповнолітніх дівчат. Тривожним є те, що у них викликають страх думки про майбутнє, вони бояться невідомості, не виробили чітко визначеного ідеалу і шляхів його досягнення. Зазначене створює суперечливі внутрішні умови у формуванні Я-концепції особистості, у визначенні життєвого шляху, соціальних прагнень, конструктивних мрій. Турбує низький рівень розвитку Я-концепції дівчат, що почасти спричинює соціальну невідповідальність у повсякденній поведінці.

Емоційна сфера. Фізіологічна перебудова організму, динамічність вікових змін – передумова загострення низки психічних процесів, що призводить до неадекватності поведінки. Якщо ж негативний емоційний стан є пос-

тійним, то закономірно погіршується ставлення особи до оточення. З іншого боку, наявність негативного психоемоційного фону самопочуття посилює імовірність девіантної поведінки. Тут мовиться передусім про емоційні розлади, які, на думку дослідників, зумовлюються такими чинниками:

– емоційними переживаннями: неуспішність у школі – Є.Р. Слободська, Н.Н. Савіна; невдачі, неприйняття у колі ровесників, перегляд телепередач з негативним змістом – В. Владиславський, С.П. Тищенко; нерозуміння потреб, дефіцит емоційної підтримки та любові – Т. Бакун;

– зростанням тривожності: невпевненість у майбутньому (В. Абраменкова), що має негативні наслідки і спричинює деструктивні зміни у розвитку особистості через роздратованість, конфліктність, агресивність, наявність страхів, зміну настрою та структури світогляду, надмірну збудливість, неурівноваженість, занепокоєння, метушливість, неадекватні реакції на сторонні впливи, внутрішню розбалансованість психіки;

– перенесенням стресових ситуацій – Л.Я. Оліференко, Т.Г. Гурлева, психічних травм – Г.І. Саранцев, що породжують тривожність, жахи, безпорадність перед труднощами. Часті стреси й особливо дистреси спричинюють психічні захворювання, агресивність й часті перемини настрою, депресію, погіршення взаємостосунків з навколишніми, невизначеність життєвої позиції й апатичність. Власне дистреси у поведінковому функціонуванні неповнолітніх дівчат зумовлюють погіршення фізичного і психічного самопочуття, істотне зниження фізичної й особистісної активності, збільшення частоти захворювань, соціальну дезадаптацію, деструктивність у контактуванні з оточенням, зниження рівня домагань, втрату життєвих орієнтирів і перспектив, формування негативної і навіть дисгармонійної Я-концепції;

– поширенням депресій, якими переважно хворіють дівчата, – В. Владиславський, що є наслідком постійного психічного перенапруження, дезорганізації і дезадаптації, ускладнення взаємостосунків із суб'єктивним довкіллям. У цьому аналітичному контексті досліджено також вплив на неадекватність поведінки психічного напруження – В.Т. Циба, вироблених неефективних механізмів психологічного захисту – Н.Ю. Максимова, стану психічної депривації – Л.Я. Оліференко.

Аналіз результатів проведеного анкетування дівчат загальноосвітніх шкіл (вибірка – 471 особа) показав, що психологічне напруження

відчувають 28%, депресію – 34%, “бажання забутись” – 32%, “вилити на когось свою злість” – 37%, невдоволення собою – 42%. В останньому випадку невдоволеність собою у 29.4% дівчат пов’язана з їхнім зовнішнім виглядом, у 13.4% – становищем серед друзів, у 12.6% – у сім’ї. На інші причини вказали 14.8% опитаних, а не дали відповіді на це запитання 12.6%.

У загальному стан депресії, стресу, психічного напруження переживають часто 30% дівчат шкільного віку, іноді – 70%. Більшість неповнолітніх знімають ці стреси, слухаючи музику – 27%, переглядаючи телепередачі – 10%, гуляючи на вулиці з друзями – 6%, вишиваючи – 6%, нічого не роблячи – 4%. Мало вдаються дівчата до суто жіночих способів зняття стресів, не вміють і не підготовлені до пошуку оптимальних шляхів виходу із життєвих критичних ситуацій.

Обстежені нами дівчата – правопорушниця Мелітопольської виховної колонії, які відбувають покарання за вчинені злочини (80 осіб), вказали, що майже постійно відчувають стани депресії і дистресу, причому часто з більшою інтенсивністю – 36.3%, іноді – 63.7%. Таким чином, відсутні особливі відмінності у переживаннях між порівнюваними категоріями осіб – дівчатами шкільного віку і вихованками колонії. Проте для останніх вихід із такого негативного психотравмуючого стану має свої особливості. Для них значуща розмова з людиною, якій можна довірити свої проблеми і яка може дати хорошу пораду, а також важливі спогади про приємні моменти свого життя. Однак серед них є й такі, котрі прагнуть гуляти з друзями, вживати алкоголь, курити цигарки. Ось чому ця категорія дівчат потребує психоемоційної підтримки, щонайперше емоційно відкритого спілкування з близькими людьми.

На жаль, є підстави констатувати, що стрес, депресія, психологічні перенапруження стають звичним явищем. Тривожить невміння і небажання дівчат-підлітків керувати своїми емоціями і почуттями. Натомість у повсякденні на це здатні 61.2% школярок, частково здатні – 36%, визнають повне невміння самокерівництва – 3%. Дівчатам з делінквентною активністю, за їх твердженням, заважають керувати своєю поведінкою у 43.8% випадків – емоції, у 15% – слабкість нервової системи; або нічого не заважає – 15% і не вказали причини – 12.5%. Водночас майже половина з них зазначили, що вміють керувати своїм емоційним станом – 48.8%, частково – 27.5%, не можуть – 22.5%.

За цими показниками дівчата, які вчинили злочин, на 12.6% менше здатні керувати своїми емоціями і почуттями порівняно з ровесницями із загальноосвітніх шкіл. Серед них також на 24.3% більше осіб, які визнають, що не спроможні це робити взагалі.

У віці 14–16 років дівчата-школярки найбільш емоційні і швидко вступають у суперечку чи конфлікт. У 17–18 років вони більше контролюють емоції, краще обдумують життєві ситуації, у які потрапляють, стають більш замкнутими. Характерно і те, що ближче до повноліття дівчата менш активно захищають свої погляди серед друзів і знайомих. З набуттям життєвого досвіду вони вибірково реагують на критику, образу, неадекватну оцінку на свою адресу й одночасно стають нетерпиміші до образ з боку друга, вчителів, лояльніше ставляться до негативної поведінки малознайомих людей.

Вольова сфера. Низька саморегуляція або її відсутність головно є причиною: а) здійснення вчинків, які не відповідають загальній спрямованості поведінки особистості; б) нерівноваженості, частой зміни настрою; в) підпадання під вплив осіб асоціального типу поведінки; г) невизначеності життєвої позиції; д) залежності від суб’єктивних та об’єктивних факторів негативного соціального характеру; е) неадекватної самооцінки.

Н.А. Ричкова умовно виділяє два типи прояву саморегуляції – пряму і приховану. У першому випадку існує відповідність між істинною сутністю людини та її поведінкою, у другому – невідповідність між справжньою сутністю людини і тим, як це виявляється у її поведінці [8, с. 27]. Третина з обстеженої категорії дівчат визнали, що не здатні на безумовне регулювання своєї поведінки. Така ж їх кількість за нашими даними має розбіжності у твердженнях і поведінці, що підтверджують такі показники:

1) на запитання “Чи куриш Ти цигарки?” одержано відповідь “ні”, але водночас у наступному самооцінюванні зафіксовано, що робиться це під впливом друзів;

2) неузгодженість у відповідях щодо можливості керувати емоціями і поведінкою;

3) позиція стосовно того, що думка друзів для них є важливою, але не визначальною, і разом з тим наявна готовність поступатися своєю позицією під їх впливом;

4) відповідь “мирно думаю” у конфліктах й одночасно – “беру участь у бійках”.

У системі психорегуляції поведінки самооцінці належить особлива роль, оскільки вона

долучається до структури мотивації, є важливою ланкою процесу саморегулювання, визначає набір засобів її здійснення й істотно впливає на інтерпретацію результатів учинкових дій. Природно, що у різних видах соціальної взаємодії самооцінка безперервно розвивається, поглиблюється, корегується. Анкетування дівчат показало, що у прийнятті своїх рішень вони найбільше спираються на власну думку – 71%, переконання друзів – 27%, батьків – 15%. Ці показники майже незмінні незалежно від віку дівчат.

З огляду на відносно високу самостійність суджень дівчат, усе ж їх власна позиція при прийнятті повсякденних рішень не завжди базується на позитивно сформованих знаннях, уявленнях, переконаннях. Так, батьки у їх житті посідають перше місце (60%), друзі – друге (26%), інші особи – третє (10%). Повага до батьків зростає з віком і, відповідно, зменшується авторитет друзів. Загалом 38.6% дівчат шкільного віку переконані, що їм пощастило з батьками, 35.2% – з друзями, 18% – з однолітками, 10% – з мікросоціальним оточенням, 6.2% – з учителями.

Практичний досвід виховання неповнолітніх дівчат констатує демонстративність їх поведінки і прагнення виділити себе з довілля та йти задля цього на неправомірні вчинки. Про лідерську спрямованість у поведінці окремих дівчат можна дізнатися по тому, чи люблять вони бути у центрі уваги. Ствердно відповіли на це запитання половина дівчат – 50.4%, заперечили це – 13%, не змогли дати чіткої відповіді – 35.8%, визнали, що іноді мають таку потребу – 6.6%.

На стан і здатність до саморегуляції поведінки впливають такі внутрішні умови, як акцентуації характеру особи, що не становлять психіатричний діагноз, хоча й можуть спричинювати захворювання [2, с. 43]. Найчастіше, як з'ясувало обстеження, зустрічаються засуджені дівчата з циклотимічною (80%), емотивною (60%) та екзальтованою (53%) акцентуаціями. Для них характерно попадання під вплив інших осіб, низькі витримка і самоконтроль, нестабільність настрою, нездатність до тривалого напруження, труднощі при прийнятті рішень [5, с. 242, 243]. Це ж підтверджують психодіагностичні визначення типів акцентуацій характеру серед вихованців Павлоградської виховно-трудової колонії [1, с. 52], а також "важких" школярів [10, с. 40-41].

Все частіше типом реагування на характеристики середовища у дівчат шкільного віку

є агресивність як інтегральна риса їх особистості. Її суть відображають дві засадничі ознаки: а) негативний психоемоційний стан, що виявляється у психоформах гніву, зловтішності, сарказму, злості, люті, крику, вербального негативу і б) конкретні вчинкові дії стосовно об'єкта агресії – людини чи групи.

До передумов агресивності належать: 1) досвід "культурної" поведінки, запозичений дівчиною у ранньому дитинстві, спостерігаючи за стосунками між членами сім'ї; 2) демонстрація близькими людьми насильства у різних його формах; 3) відсутність чи слабкість дії психорегуляційних механізмів поведінки, або нерозвиненість її вольового компоненту; 4) деформація понять про мужність, силу, активність, ініціативність, вольові риси в уявленнях підлітків.

Агресивність сучасних дівчат є однією з їх особистісних характеристик. Це насамперед пояснюється загостренням соціальних ризиків у суспільстві. З порівняльного психологічного аналізу дівчат загальноосвітніх шкіл з категорією засуджених дівчат випливає, що на розвиток агресивності як особистісної риси мають вплив умови їх формування у соціумі, ситуативний вплив мікросоціального оточення, а також їхні індивідуально-психологічні особливості. Вочевидь зародженню і посиленню агресивності сприяють такі фактори, як соціальна дезадаптація і соціальна фрустрація, зовнішні несприятливі умови розвитку особистості, накопичення негативних емоцій, байдуже або навіть вороже ставлення дорослих до дитини-підлітка, коли агресивність стає його віддзеркаленням, внутрішньоособисті тривалі переживання, психічні стреси й дистреси, психічне напруження, депривація, наявність постійних фізичних покарань за провину, погіршення фізичного здоров'я. Дія вказаних факторів ускладнюється суперечливою віковою динамікою розвитку, відсутністю чи недостатньою ефективністю гендерного виховання, несприятливими обставинами життєдіяльності особи, наявністю соціальних ризиків.

Багато сказано про суперечливість жіночої психології (А. Щеголев, А. Менегетті та ін.). Легко помітити суперечності, які панують в оточенні дівчат шкільного віку: з одного боку, їм притаманні сміливість, поміркованість, лагідність, вірність, самовідданість, дружні почуття, з іншого – егоїзм, недовіра, неурівноваженість у поведінці, стосунках з дорослими й однолітками. Ці суперечності характеризують незрілу жіночу натуру – чутливість, здатність до глибокого самоаналізу і

водночас імпульсивність переживань, думок і дій. До того ж негативні вияви поведінки мають місце тоді, коли психічні депривації є новоутвореннями внутрішнього світу дівчат, котрі не усвідомлюють соціально прийнятний шлях адаптації у найближчому соціумі.

Отже, девіантність створює комплекс психічних деформацій на основі порушення мотивації поведінки та діяльності, заміщення суспільно значущих ціннісних орієнтацій субкультурними чи асоціальними. І все ж розмежування деформаційних складових, форм та елементів психологічного стану підліткового віку уможливорює здійснення індивідуально-диференційованого підходу до роботи з дівчатами шкільного віку, що охоплює не тільки неповнолітніх з явними проявами девіацій, а й тих, кого умовно можна віднести до “групи ризику”. В цьому разі підґрунтям девіантної поведінки є деформація спрямованості особистості, що в кінцевому підсумку спричинено соціально-психологічною ситуацією її розвитку впродовж тривалого періоду.

1. Вопросы профилактики и коррекции преступности в подростковом и раннем юношеском возрасте (итоги психодиагностической и коррекционной работы с воспитанниками Павлоградской воспитательно-трудовой колонии в 1998 г. – Днепропетровск, 1999. – 121 с.

2. Деметьева И. Отклоняющееся поведение несовершеннолетних как следствие семейного неблагополучия // Социальная педагогика. – 2005. – №1. – С. 23–30.

3. Дранищева Э.И. Психологические особенности личности трудновоспитуемых девочек-подростков // Актуальные проблемы социализации девушек-подростков: сборник научных статей / Под общ. ред. Г.М. Лактионовой. – К.: А.Л.Д., 1995. – С. 59–63.

4. Ершанина Е. Проблема профилактики педагогической запущенности подростков // Советская педагогика. – 1984. – №5. – С. 141.

5. Иванова Е.Ф. О некоторых личностных особенностях женщин с делинквентным поведением // Девиантная поведінка неповнолітніх і молоді: можливості впливу. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції – Харків, 1994. – С. 241–243.

6. Кобильченко В.В. Самосвідомість підлітка як важливий регулятор соціальної взаємодії // Педагогіка і психологія. – 1997. – №2. – С. 19–23.

7. Комарь В.Д. Предупреждение и преодоление отклонений в поведении подростков // Классный руководитель. – 2003. – №4. – С. 86–99.

8. Рычкова Н.А. Деадаптивное поведение детей: Диагностика, коррекция, психопрофилактика. Учебно-практическое пособие. – М.: “Издательство ГНОМ и Д”, 2000. – 96 с.

9. Тагирова Г.С. Психолого-педагогическая коррекционная работа с трудными подростками. – М.: Педагогическое общество России, 2003. – 128 с.

10. Турищева Л.В. Виховання “важких” школярів. Помилки сімейного виховання як причина “важких” школярів // Виховна робота в школі. – 2005. – №4. – С. 37–42.

11. Фарафонова Т.В. Погляди зарубіжних учених на проблему відхилень у поведінці неповнолітніх // Науковий вісник Ужгородського державного університету. Педагогіка і соціальна робота. – Ужгород, 1999. – Вип. 2. – С. 111–114.

12. Федорченко Т. Причини девіантної поведінки дітей молодшого шкільного віку // Рідна школа. – 2007. – №7-8. – С. 38–40.

АНОТАЦІЯ

Парфанович Іванна Іванівна.

Психологічні передумови девіантної поведінки дівчат.

Згідно із психологічним підходом до розуміння проблематики дослідження поведінкові девіації дівчат шкільного віку – це наслідок зміщень у їхньому психічному розвитку й самопочуванні. Це передбачає розгляд когнітивної, емоційної, вольової сфер особистості, які сукупно формують спрямованість її розвитку. Психологічними передумовами девіантної поведінки є ті патологічні зміни у психічному розвитку особи, які призводять до порушень у суспільно прийнятих ціннісних орієнтаціях, мотивації діяльності. До таких передумов належать загострене протікання вікових психологічних криз, неадекватність сформованої самооцінки, деформація розвитку Я-концепції та життєвих цінностей, емоційні розлади, що пов’язані з переживаннями, зростанням тривожності, перенесенням психічних травм, стресів, дистресів, депресій, а також невміння дівчатами керувати своїми емоціями і переживаннями, або низька саморегуляція поведінки та підвищена агресивність. Психоемоційний стан, індивідуальні особливості, саморегуляція у поведінковому функціонуванні, характер соціальних зв’язків визначають соціально-психічний стан особистості підлітково-юнацького віку. Детермінантами девіантної поведінки дівчат головною є психічні деформації у їхньому розвитку, де підґрунтя становлять певні вікові, медико-біологічні, соціально-педагогічні та соціальні фактори.

Ключові слова: девіантна поведінка, особистість дівчини, підлітковий вік, юнацький вік, когнітивна, емоційна, вольова сфери особистості.

АНОТАЦІЯ

Парфанович Іванна Іванівна.

Психологічні передумови девіантного поведіння дівчат.

Согласно психологическому подходу поведенческие девиации девушек школьного возраста – это следствие нарушений в их психологическом развитии и самочувствии. Это обуславливает рассмотрение когнитивной, эмоциональной, волевой составляющих личности, которые в совокупности формируют направленность ее развития. Психологическими предпосылками девиантного поведения являются те патологические

изменения в психическом развитии, которые обуславливают правонарушения общественно принятых ценностных ориентаций, мотивации деятельности. К таким предпосылкам принадлежат обострение возрастных психологических кризисов, неадекватность сформированной самооценки, деформация развития Я-концепции и жизненных ценностей, эмоциональные нарушения, связанные с переживаниями, ростом тревожности, перенесением психических травм, стрессов, дистрессов, депрессий, а также неумение девушек управлять своими эмоциями и переживаниями или низкая саморегуляция поведения и повышенная агрессивность. Психоэмоциональное состояние, индивидуальные особенности, саморегуляция в поведенческом функционировании, характер социальных связей определяют социально-психическое состояние личности. Детерминантами девиантного поведения девушек выступает психическая деформация их развития, когда его основанием являются определённые возрастные, медико-биологические, социально-педагогические и социальные факторы.

Ключевые слова: девиантное поведение, личность девушки, подростковый возраст, юношеский возраст, когнитивная, эмоциональная, волевая сферы личности.

ANNOTATION

Parfanovytch Ivanna.

Psychological Causes of Deviant Behavior of Girls .

According to psychological approach to understanding the problems of research of behavioral deviations of school age girls depend on the shifts in their mental development and well being. It foresees the investigation of cognitive, emotional, volitional spheres of a personality, which totally forms direction of their development. Those pathological changes in a person's development which can cause the deviations in the socially accepted value orientations and activity motivations are the psychological preconditions of the deviant behavior, among them – the self-appraisal deformations of the I-concept and life values development, emotional disorders connected with worries, increase of anxiety, shocks, stresses depressions and what is more, girl's inability to control their emotions and worries or low self-regulation of their behavior and rise in aggressiveness. Psycho-emotional state of a person, individual peculiarities, self-regulation in the behavioral functioning, the social connections of a character define a person's socio-psychological state. The school age girls deviant behavior is determined by the deformation of a person's development, when age, medical and biological, socio-pedagogical and social factors are the basis for this.

Key words: deviant behavior, school age girls, cognitive emotional volitional spheres of a personality.

Надійшла до редакції 22.02.2010.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Чорний Є.В.

Психологія моделювання полікультурної освіти
[монографія] . — Сімферополь: СОНАТ, 2010. — 540 с. [рос. мовою]

У книзі відображені підсумки першого у вітчизняній науці комплексного дослідження соціально-психологічних складових освітнього простору поліетнічного регіону. Визначено концептуальні підстави, принципи, методи, форми системного психологічного моделювання компетентнісного підходу в освіті, орієнтованого на формування полікультурної особистості. Отримані наукові результати можуть слугувати теоретичною, методологічною та методичною основою організаційної та психологічної складових розробки і впровадження нового варіанту гуманітарної освіти — полікультурної, застосовуватися у сфері підготовки науково-педагогічних кадрів, навчання та підвищення кваліфікації вчителів, використовуватися для оновлення змісту навчальних курсів з психолого-педагогічних дисциплін, соціальної психології та етнопсихології.

Для психологів, соціологів, педагогів, аспірантів, студентів й усіх, хто цікавиться проблематикою гуманізації освіти.